

VIRTUS

21 | 2014

Ferry Gouwens

Johan van Reede van Renswoude

Een Utrechtse edelman en zijn politieke netwerk in de Republiek (1634-1682)*

37

Op 7 februari 1682 blies de Utrechtse edelman Johan van Reede, heer van Renswoude, na een lang ziekbed zijn laatste adem uit in zijn stadshuis in de hofstad Den Haag. Na enkele dagen werd zijn stoffelijk overschot overgebracht naar de heerlijkheid van Renswoude, alwaar hij werd begraven. Tot ongenoegen van Margaretha Turnor, de echtgenote van Renswoudes neef Godard Adriaan van Reede van Amerongen werd het lichaam 'so stil sonder eenige sermonie uut Den Haech naer Utrecht' gebracht. Het stak haar met name dat 'den heer Van Rhijnswou gebrocht en begraefve [is] sonder dat eimant van sijn kinder of kintskindere daer bij of omtrent geweest sijn'.¹ Een trieste laatste tocht van een edelman die in een halve eeuw tijd veel voor zijn familie, het gewest Utrecht en de Republiek der Verenigde Nederlanden had betekend. Als president van de Staten van Utrecht en de *pater familias* van de invloedrijke familie Van Reede zou Renswoude normaal gesproken met een groots ceremonieel onthaal naar Utrecht zijn gebracht, maar niets was minder waar.

Renswoude acteerde in de periode 1634-1682 in meerdere hoedanigheden op het politieke toneel. Hij was vanaf 1634 afgevaardigde van zijn gewest naar de Staten-Generaal en is enkele malen afgezant geweest van Hare Hoog Mogende Heren naar zo-

* Bij dezen dank ik Jacobien Nieuwenhuijsen en de anonieme referenten voor hun opmerkingen en verbeteringen bij eerdere versies van dit artikel.

1 Het Utrechts Archief (HUA), Archief Huis Amerongen (AHA), inv.nr. 2726, brief van Margaretha Turnor aan Godard Adriaan van Reede van Amerongen, 15 februari 1682.

wel de gewesten en het leger als naar het buitenland.² Zo onderhandelde hij met succes over het huwelijk tussen de latere stadhouder Willem II en de dochter van Karel I, Maria Stuart. In 1644 werd Renswoude met Willem Boreel als extraordinaris ambassadeur naar Engeland gezonden. Eind jaren veertig en in de jaren vijftig werd Renswoude ingezet in verschillende binnenlandse zendingen, zoals naar Maastricht in 1649 en 1650 als commissaris-deciseur samen met de Zeeuwse afgevaardigde Johan Gaspar de Mauregnault.³ Ook in de turbulente jaren 1665-1667 deed Renswoude van zich spreken. In de maanden september tot en met december van 1665 was Renswoude samen met onder andere Cornelis de Witt een van de gedeputeerden te velde, die toezicht mochten houden op de veldtocht van het Staatse leger tegen Bernhard von Galen, de bisschop van Münster. Een klein jaar later nam hij zitting in de commissie voor Engelse zaken, die volgens het verbaal was 'geauthoriseerd om op de condities, gronden ende fondamente te meermalen aangeboden, de vrede met Engelandt te bevorderen'.⁴

38

In de historiografie is lange tijd vrijwel alleen aandacht geweest voor de grote politieke figuren uit de Gouden Eeuw, zoals Johan van Oldenbarnevelt en Johan de Witt. Studies naar minder invloedrijke personen zijn zeer schaars. Daarnaast hebben historici zich tot enkele decennia geleden blind gestaard op de 'high politics' en zijn de informele kanten van het staatsbestel onderbelicht gebleven. Ook is het zo dat de geschiedschrijving zich lange tijd met name op het gewest Holland heeft geconcentreerd. De politieke carrière van Renswoude vormt een ideale casestudy om meer licht te laten schijnen op de functionering van (adelijke) informele structuren in het gewest Utrecht en de Generaliteit. Hoewel De Bruin stelt dat de gedelegeerden naar de Staten-Generaal door hun afwezigheid in het gewest vervreemd raakten van hun machtsbasis, slaagde Renswoude er wel in zowel in het gewest als in de Staten-Generaal een vinger in de pap te houden.⁵ De vraag rijst hoe Renswoude daarin slaagde en welke rol de familie Van Reede enerzijds en zijn informele politieke netwerken anderzijds een rol speelden. Politiek en politieke geschiedenis draaien immers grotendeels om contacten en de interactie tussen individuen en groepen.⁶ Om de onderzoeksvraag te beantwoorden wordt eerst gekeken naar de positie van de Van

2 Renswoude werd, voor zover uit de bronnen bekend is, voor de eerste maal in 1640 samen met Gerard van Arnhem naar Friesland en Groningen gestuurd door de Staten-Generaal op aandringen van Frederik Hendrik. De stadhouder had hierop aangedrongen, omdat hij ook het stadhouderschap van de twee noordelijke gewesten ambieerde: G.H. Janssen, *Creaturen van de macht. Patronage bij Willem Frederik van Nassau (1613-1664)* (Amsterdam, 2005) 43-47.

3 Voor de verbalen van deze bezendingen zie: Nationaal Archief (NA), Archief Staten-Generaal (SG), inv. nrs. 8393 (conferentie van Stade), 8396-8397 (bezending naar Engeland), 9163 (bezending Oost-Friesland), 12553.31 (eerste bezending Maastricht), 12553.36A (tweede bezending Maastricht).

4 NA, Archief Staten van Holland (ASvH), inv.nr. 2413, geheime resoluties betreffende Engeland, 30 september 1666.

5 G. de Bruin, *Geheimhouding en verraad. De geheimhouding van staatszaken ten tijde van de Republiek (1600-1750)* ('s-Gravenhage, 1991) 136.

6 G.R. Elton, *Political history. Principles and practices* (Londen, 1970) 9.

Reede-clan in Utrecht, vervolgens naar de contacten van Renswoude met onder andere de stadhouders en Constantijn Huygens en tot slot naar de positie van Renswoude binnen de Staten-Generaal. Hiervoor is met name gebruik gemaakt van de correspondenties van Renswoude met stadhouder Willem III, Godard Adriaan van Reede van Amerongen en Huygens sr.

De Van Reede-clan en de Stichtse politiek

De Staten van Utrecht waren een samenstelling van drie stemhebbende leden: de geëligeerden, de ridderschap en de steden. Door de herschikking van de Utrechtse staatsinrichting van stadhouder Maurits in 1618 was er een theoretisch evenwicht ontstaan tussen de ridderschap en de steden. Zowel de ridderschap als de steden probeerden de geëligeerden naar hun hand te zetten, maar de staatsinrichting van de stadhouder bepaalde dat de geëligeerden voor de helft uit edelen en voor de helft uit stedelingen moest bestaan. Het theoretische evenwicht tussen de Stichtse adel en de steden gaf in de praktijk nog genoeg ruimte voor factiestrijd.⁷ Gedurende de zeventiende eeuw speelden de tegenstellingen tussen de verschillende facties regelmatig op. Voor zowel de adellijke factie als de stedelijke factie was het bij grote tegenstellingen zaak om in ieder geval een meerderheid van de leden naar hun hand te zetten. Daarvoor waren familiebanden en informele contacten noodzakelijk, alsmede de kunst van het persuaderen, ofwel de kunst om anderen te overtuigen van een standpunt.⁸ In hoeverre Renswoude deze kunst bezat is lastig te bepalen, omdat zowel de Staten van Utrecht als de Staten-Generaal slechts hun besluiten noteerden en niet het achterliggende onderhandelingsproces.⁹ Renswoude kon als voorzitter echter wel de inhoud van de agenda bepalen, wat hem een grote invloed gaf. Over de contacten van de Utrechtse edelman valt veel meer te zeggen.

Sociologe Julia Adams betoogt in haar werk *The familial state* dat de familie de kern binnen de middeleeuwse en vroegmoderne elites vormde: 'Family and kin figured as a set of concentric circles for medieval and early modern European elites, the Dutch included, with the conjugal family at the core'.¹⁰ De Van Reedes vormden hierop geen uitzondering. De machtspositie van het familiehoofd was gefundeerd op een uitgebreid persoonlijk netwerk, welke voor een groot deel bestond uit familiele-

7 P.C. Wilders, *Patronage in de provincie. Het Utrechtse netwerk van stadhouder Willem III* (Amsterdam, 2015) 30-32.

8 Voor een recente interpretatie van de werking van informele structuren in de Republiek zie: J.L. Price, 'Regents, officeholders and the Unie', in: I. Nijenhuis, J. Roelevink en R. Sluijter, ed., *De leeuw met de zeven pijlen. Het gewest in het landelijk bestuur* ('s-Gravenhage, 2010) 11-26.

9 Zie ook: S. Groenveld, *Evidente factiën in den staet. Sociaal-politieke verhoudingen in de 17e-eeuwse Republiek der Verenigde Nederlanden* (Hilversum, 1990) 12.

10 J. Adams, *The familial state. Ruling families and merchant capitalism in Early Modern Europe* (Londen, 2005) 76.

Portret van Johan van Reede van Renswoude met in de vier hoeken de wapens van Van Reede, Diest, Nijenrode en Veelen (doek, Paulus Moreelse, ca. 1630; part. coll., foto RKD, 's-Gravenhage)

den.¹¹ De hechte familiestructuur was voor de Van Reedes des te belangrijker, omdat de familie nog relatief kort in de Utrechtse ridderschap werden beschreven. Het was Goert van Reede van Saesveld, de grootvader van Renswoude, die zich door zijn huwelijk met de rijke erfdochter Geertruid van Nijenrode in Utrecht vestigde. Zijn drie zoons huwden niet met in zijn ogen geschikte partijen, waardoor de machtsuitbreiding in het Sticht stagneerde.¹² Het was uiteindelijk de derde generatie, waartoe Renswoude en zijn broers behoorden, die greep kreeg op de Stichtse politiek.

¹¹ Voor de genealogie van de familie Van Reede zie: *Briefwisseling van Godard Adriaan van Reede van Amerongen en Everard van Weede van Dijkveld*, M. van der Bijl en H. Quarles van Ufford, ed., *Nederlandse Historische Bronnen*, IX ('s-Gravenhage, 1991) 202-204.

¹² R.E. de Bruin en D.E.A. Faber, 'Tegen de vrede. De Utrechtse ambassadeur Godard van Reede van Nederhorst en de onderhandelingen in Munster', in: J. Dane, ed., *1648 Vrede van Munster – Feit en verbeelding* (Zwolle, 1998) 117-118.

Portret van Jacomina van Eeden met in de vier hoeken de wapens van Van Eeden, Keyp, Prunen en Welser (*doek, Paulus Moreelse, ca. 1630; part. coll., foto RKD, 's-Gravenhage*)

41

De familie Van Reede oefende in de zeventiende eeuw een grote invloed uit in het gewest Utrecht. Dit wordt duidelijk wanneer het onderhandelingsproces bij de Vrede van Münster in 1648 nader wordt gezien. Godard van Reede van Nederhorst, de oudere broer van Renswoude, genoot de bescherming van stadhouder Frederik Hendrik. Rond Godard van Reede voltrok zich na het overlijden van Adriaan Ploos van Amstel, een andere gunsteling van de stadhouder, een proces van machtsconcentratie. Dat Nederhorst in deze periode op het hoogtepunt van zijn politieke carrière was beland, blijkt wel uit het feit dat hij toe trad tot de ‘raad van de prins van Oranje’, waarmee waarschijnlijk een zeer select gezelschap van vertrouwelingen wordt bedoeld met wie stadhouder Frederik Hendrik in overleg trad.¹³ Nederhorst aanvaardde

¹³ Zie hierover: De Bruin, *Geheimhouding en verraad*, 252-253.

deze positie uiteindelijk op 27 oktober 1645.¹⁴ Waarschijnlijk zocht de stadhouder gelijkgestemde geesten in zijn streven de oorlog met Spanje te blijven voortzetten. Ook na het overlijden van Frederik Hendrik kon Nederhorst lange tijd nog verhinderen dat in de Staten van Utrecht de voorstanders van de vrede de overhand kregen. Toen zijn einde naderde, was de tegenstand echter zo groot dat ook een poging van Renswoude – die tot dan toe in Den Haag had verbleven om bij de vergaderingen van de Staten-Generaal te zijn – om zijn broer te verdedigen het tij niet meer kon keren. Als laatste van de onderhandelaars zette Nederhorst uiteindelijk zijn handtekening, gedwongen door de machtsverschuivingen in Utrecht.¹⁵

42

De vier broers Godard, Ernst, Johan en Barend Adolf vormden met verschillende (aangetrouwde) familieleden een factie binnen de Staten van Utrecht, die zowel het Eerste (afgevaardigden van de vijf kapittels) als het Tweede Lid (de ridderschap) beheerste, waardoor een tegenwicht kon worden geboden tegen de steden. Renswoude was in 1611 kanunnik geworden van de Dom van Utrecht en in 1620 deken. Hoewel de in 1623 aangekochte ridderhofstad Renswoude hem normaal gesproken een plek in het Tweede Lid had bezorgd, was deze route naar de Staten van Utrecht voor hem afgesneden. De regel was namelijk dat broers niet tegelijkertijd in de ridderschap mochten worden beschreven, reden waarom Renswoude een andere route naar de Statenvergadering moest zien te vinden. In 1634 had hij deze gevonden, toen hij werd benoemd tot geëligeerde. Vanaf dat moment lag ook de weg naar de Staten-Generaal voor hem open.¹⁶ Het zal in deze periode zijn geweest dat hij in Den Haag een huis vlakbij het Binnenhof kocht om zo dicht bij het machtscentrum te zitten.

De familie Van Reede sloot door middel van meerdere huwelijken een verbond met de familie Van Hardenbroek. In de jaren veertig behoorde Pieter van Hardenbroek al tot de factie van Nederhorst en zijn broer Gijsbert trouwde met een dochter van Renswoude. Ook zijn neef Gijsbert van Hardenbroek trouwde met een dochter van Renswoude. Zo was hij te allen tijde verzekerd van de steun van deze familie. De Van Reedes sloten deze huwelijken niet alleen vanwege het politieke gewin, maar ook geld en status speelden een belangrijke rol. Zo huwde de eerder genoemde Godard van Reede van Amerongen met de Engelse Margaretha Turnor, hoewel zij waarschijnlijk geboren was uit een incestueuze verhouding.¹⁷ Amerongen zag echter het financiële voordeel dat het huwelijk met zich meebracht.¹⁸ Naar alle waarschijn-

14 David le Leu Wilhem aan Constantijn Huygens, 28 okt. 1645. Voor de correspondentie van Huygens is gebruikgemaakt van de digitale resource van het Huygens ING: www.historici.nl/Onderzoek/Projecten/Huygens (geraadpleegd 9 sept. 2014).

15 De Bruin en Faber, 'Tegen de vrede', 127-130.

16 Ibidem, 119-121.

17 J. Aalbers, 'Geboorte en geld. Adel in Gelderland, Utrecht en Holland tijdens de eerste helft van de achttiende eeuw', in: idem en M. Prak, ed., *De bloem der natie. Adel en patriciaat in de Noordelijke Nederlanden* (Amsterdam-Meppel, 1987) 70.

18 Waar Zandvliet in zijn eigen overzicht Amerongen een vermogen toedicht van f 300.000: K. Zandvliet, *De 250 rijksten van de Gouden Eeuw* (Amsterdam, 2006) 249-250, bepaalt hij dit vermogen op f 768.666

lijkheid waren de kwartieren van Turnor vervalst, maar dit bleek voor de carrière van zowel Godard Adriaan als hun enige zoon Godard van Reede, heer van Ginckel, geen obstakel. Nadat Van Reede van Ginckel zich in het Rampjaar bij verschillende militaire acties had bewezen, werd hij in 1674 bevorderd tot kolonel en het jaar daarop tot generaal-majoor. Uiteindelijk werd hij in 1692 door Willem III verheven tot graaf van Athlone en bevorderd tot veldmaarschalk.¹⁹ Ook Renswoude zelf vond een goede huwelijkspartner, hij trouwde namelijk in 1616 met Jacomina van Eeden, een telg uit een zeer rijk adellijk geslacht uit Gelderland.²⁰ Het werd een gelukkig huwelijk.

Omdat Ernst van Reede reeds in 1640 was overleden en Godard kort na de ondertekening van het vredesverdrag zijn laatste adem uitblies, zorgde het jaar 1648 niet alleen voor een omslag in Europa, maar ook voor Renswoude persoonlijk. Na het overlijden van zijn oudere broers moest hij als oudste telg namelijk de rol van *pater familias* op zich nemen. Als het nieuwe hoofd van één van de meest invloedrijke adellijke families in het Sticht speelde Renswoude de bemiddelende rol tussen stadhouder Willem II en de Stichtse adel. Door het overlijden van de nog jonge stadhouder heeft Renswoude deze rol niet lang kunnen vervullen. Hoewel rond de vredeshandelingen met Spanje de machtsverhoudingen waren verschoven, werd Renswoude vier jaar later op gronden van anciënniteit benoemd tot president van de Staten van Utrecht. In 1654 werd de Acte van Seclusie geratificeerd en in 1667 het Eeuwig Edict, in beide gevallen nadat raadpensionaris De Witt de regenten Dijkveld en Hamel steunde in hun poging de Staten van Utrecht te overtuigen. Hierbij overstemde de stad Utrecht zowel het Eerste als het Tweede Lid, wat De Witt de uitspraak ontlokte dat de stad ‘in gewichte meer dan de helfft’ van de Staten bezat.²¹

Hoewel de familie Van Reede gedurende het Eerste Stadhoudersloos Tijdperk zowel de ridderschap als de geëligeerden achter zich hadden staan, kon een kundig staatsman als De Witt samen met enkele lokale medestanders gebruik maken van de tegenstellingen tussen de Stichtse facties. Ook hij kon niet verhinderen dat de ridderschap op 28 juli 1654 verklaarde dat de Staten-Generaal de prins bij het bereiken van volwassenheid tot kapitein-generaal moesten benoemen en hem op die functie moesten voorbereiden. Halverwege de jaren zestig vond Renswoude veel steun bij Amerongen in het beschermen van de belangen van de familie en de Stichtse adellijke elite. De twee neven onderhielden een zeer uitgebreide correspondentie met elkaar, waarin zij naast de gebruikelijke koetjes en kalfjes zowel de gewestelijke politiek als

in: L. Panhuysen, *Rampjaar 1672. Hoe de Republiek aan de ondergang ontsnapte* (Antwerpen-Amsterdam, 2009) 452 (noot 12).

19 O. Mörke, ‘*Stadtholder*’ oder ‘*Staetholder*’? *Die Funktion des Hauses Oranien und seinen Hofes in der Politischen Kultur in der Republik der Vereinigten Niederlande im 17. Jahrhundert* (Münster, 1997) 178-180.

20 De Bruin en Faber, ‘Tegen de vrede’, 119.

21 Wilders, *Patronage in de provincie*, 35-36; De Bruin, *Geheimhouding en verraad*, 179.

die van de Generaliteit bespraken, hoewel er voor beide heren duidelijk de nadruk lag bij generaliteitszaken.²² Amerongen zag Renswoude als zijn mentor, of zoals hij in januari 1691 aan Dijkveld schreef: ‘Den ouden Heer van Renswouden, dat immers een man inde werelt was en bij dewelcke ick op ’t laatst van sijn leven, beter als alle sijne vrinden, sonder jactantie stont heeft mij het spreekwoord geleert: Omnia tuta time.’²³

Hamel en Dijkveld stuitten in de vroedschap van Utrecht op het verzet van enkele streng gereformeerde Oranjegezinde regenten, waardoor zij geen vrij spel hadden, hoewel zij op sommige momenten met hulp van De Witt de besluitvorming naar hun hand konden zetten. Het waren echter Amerongen en Renswoude die het voorstel om de prins in de Raad van State op te nemen door de Staten loodsten. De vroedschap was dusdanig verdeeld dat een stedelijke factie nooit heel lang de overhand hield. Door het kleine aantal stemhebbenden kon de koerswijziging van één persoon al voor een politieke ommezwaai zorgen.²⁴ In de jaren vijftig en zestig was de koers van de Staten van Utrecht dan ook zeker niet rechtlijnig. De ridderschap bleef onder leiding van Renswoude en Amerongen eensgezind; edellieden die zich niet conformeerden naar hun standpunten werden direct tot de orde geroepen. Verdeeldheid binnen de adellijke elite gaf immers meer ruimte aan de stedelijke factie om hen tegen te werken.²⁵

Hoewel Renswoude zich in 1671 na de dood van zijn vrouw had teruggetrokken uit de politiek, verlangde Willem III dat hij in 1674 weer op het pluche ging zitten, zodat hij in het Sticht een politieke steunpilaar had die in het gewest en in de Generaliteit een groot aanzien genoot. Godard van Reede van Ginckel wist zijn vader dan ook al vroeg te melden dat de politiek in Utrecht na het verdrijven van de Fransen waarschijnlijk wel aan hem en Renswoude zou worden overgedragen.²⁶ De jonge prins van Oranje had vanaf het begin van de Tweede Engelse Oorlog (1665-1667) de banden met hen aangehaald om zich te verzekeren van hun steun. Om de banden tussen de Van Reedes en de prins te bezegelen, was een kleinzoon van Renswoude, Frederik, al in 1653 page van Willem III geworden en werd hij later op diens voorspraak in de ridderschap van Holland beschreven.²⁷ In 1673 waren Gaspar Fagel, de opvolger van de vermoorde De Witt, en de stadhouder het erover eens dat er in Gelderland en Utrecht grote politieke veranderingen doorgevoerd moesten worden. Hierbij liet hij zich vermoedelijk door Renswoude, de Utrechtse oud-burgemeester Gijsbert van der Hoolck en Fagel zelf adviseren.²⁸

²² Zie hiervoor: UA, AHA, inv.nr. 2878-2879.

²³ Dit is een verwijzing naar Vergilius, wat zoveel betekent als: vrees alle dingen, zelfs datgene wat veilig lijkt. UA, AHA, inv.nr. 2874, Amerongen aan Dijkveld, 16 jan. 1691.

²⁴ T. Perlot, *De Staten van Utrecht en Willem III. De houding van de Staten van Utrecht tegenover Willem III* (Utrecht, 2000) 57.

²⁵ Wilders, *Patronage in de provincie*, 32.

²⁶ Panhuysen, *Rampjaar 1672*, 398.

²⁷ Perlot, *De Staten van Utrecht*, 76-77.

²⁸ D.J. Roorda, ‘Prins Willem III en het Utrechtse regeringsreglement. Een schets van de gebeurtenissen,

Afkondiging van het nieuwe regeringsreglement te Utrecht in 1674 (doek, anonieme Noord-Nederlandse schilder, 1674; coll. Centraal Museum Utrecht)

Of Renswoude de prins van Oranje nu adviseerde of niet, de wetsverzettingen van 1674 paktten voor de Van Reedes en verwanten in het algemeen en voor Renswoude in het bijzonder goed uit; geen van hen verloor hun positie in de ridderschap. Renswoude keerde niet alleen terug in de Staten van Utrecht, maar werd wederom verkozen tot president. Daarnaast creëerde de stadhouder een adellijk overwicht in de Staten door voor Renswoude een supernumeraire zetel in te stellen. De factie rond Dijkveld verdween geheel van het toneel, waardoor Renswoude en Amerongen zonder tegenstand de belangen van de prins konden behartigen. Het was Renswoude die 16 april 1674 ‘met veel redenen en kragtige manieren van spreken’ in de Staten van Utrecht het voorstel deed om het stadhouderschap in de mannelijke lijn erfelijk te verkla-

---

achtergronden en problemen’, in: H.L.Ph. Leeuwenberg, L. van Tongerloo en C.A. Rutgers, ed., *Van standen tot staten: 600 jaar Staten van Utrecht 1375-1975* (Utrecht, 1975) 118-119.

ren.²⁹ Als symbool van dienstbaarheid aan het gewest legde de stadhouder tijdens de eed zijn handen in die van de president, Renswoude. Na het afleggen van de eed gingen Renswoude, Amerongen en de bevriende burgemeester van Utrecht Johan van Nellesteijn naar buiten, waar zij op de trappen van het stadhuis bekend maakten dat Utrecht een stadhouder had en een nieuw regeringsreglement.³⁰

Ondanks de symboliek van de eedaflegging was het Renswoude die dienstbaar was aan de prins. Tot aan zijn dood vormde hij een brug tussen de Stichtse adel en Willem III, samen met Amerongen en diens zoon Van Reede van Ginckel. Zij waren erin geslaagd contact te onderhouden met de stadhouder, iets waarop zich maar weinig leden van de Stichtse elite konden beroepen.³¹

Renswoude tussen stadhouder en de ‘Ware Vrijheid’

46 Wie het wilde maken in de zeventiende-eeuwse maatschappij had vrienden nodig. Wellicht geen vrienden in de moderne zin van het woord, op basis van vertrouwelijkheid en intimiteit, want vriendschappen waren niet alleen persoonlijk en privé maar dienden ook een politiek doel. Zoals gezegd kon Renswoude voortbouwen op het fundament dat met name in de jaren dertig en veertig van de zeventiende eeuw was gelegd door zijn broer. Daarnaast zorgde de positie van de Van Reede-clan in Utrecht voor een solide basis. Familiebanden alleen waren voor een edelman echter niet genoeg om een succesvolle politieke carrière na te jagen. Een persoonlijk netwerk was voor Renswoude essentieel om zowel de eigen positie als die van de familie te versterken.

Een van die persoonlijke vrienden was Constantijn Huygens sr., voor Renswoude een onmisbaar steunpunt in de jaren 1644-1645.³² In 1644 werd Renswoude samen met Boreel en de reeds 84-jarige ambassadeur Albert Joachimi naar Engeland gezonden om daar te bemiddelen tussen koning Karel I en het Parlement. Vanwege zijn aanstelling als secretaris van Frederik Hendrik was Huygens voor velen de ingang tot de stadhouder. Zo ook voor Renswoude, die Huygens op de hoogte hield van de beslommeringen in Engeland. Huygens hield op deze wijze de informatiekanalen vanuit Engeland open en Renswoude bleef in contact met een invloedrijk figuur in Den Haag. Door zijn afwezigheid was het voor Renswoude lastig om zijn netwerk te behouden in de Republiek, laat staan dit uit te breiden. Het gevaar van ontworteling

29 S. Groenveld, ‘William III as stadholder: prince or minister?’, in: E. Mijers en D. Onnekink, ed., *Redefining William III. The impact of the King-Stadholder in international context* (Aldershot, 2007) 26; Roor-da, ‘Prins Willem III en het Utrechts regeringsreglement’, 96.

30 Wilders, *Patronage in de provincie*, 53. Zie voor de positie van Amerongen en zijn zoon aan het stadhouderlijk hof: 95-118 en 86-89.

31 Ibidem, 92.

32 Voor een recente studie naar de (gedigitaliseerde) correspondentie van Huygens zie: I. Huysman en A. Leerintveld, ‘New perspectives of the digitized correspondence of Constantijn Huygens (1596-1687)’, *Dutch Crossing*, XXXVIII (2014) 244-257.

was groot, zoals hij zich maar al te goed beseftte. Op 7 juli 1644 schreef Renswoude aan Huygens: ‘Ick vrees dat ick door mijne lange wtbleiven mijn vrienden sal verliezen (...) daerom wilder nae huys, doch het staet niet aen mij.’³³ Op het moment van schrijven was de Utrechtse edelman een half jaar van huis en hij bleef dat nog tot mei 1645. Renswoude raakte steeds meer gefrustreerd, met name omdat het Parlement in Londen, ondanks hun aanvankelijk getoonde goede wil, steeds de verzoeken tot een audiëntie afwezen. In de lente van 1644 waren de heren ambassadeurs het al dusdanig zat dat zij de Staten-Generaal om toestemming vroegen spoedig terug te keren, welke echter niet werd gegeven.³⁴

Vanuit Engeland probeerde Renswoude de belangen van zijn familie zo goed mogelijk te behartigen. Hij vroeg Huygens regelmatig of de secretaris er zorg voor wilde dragen dat stadhouder Frederik Hendrik zich hield aan eerder gedane beloften aan Renswoude, bijvoorbeeld in een schrijven van 7 april 1644: ‘Wanneer ick van Den Hage ging, deed sijn Hooch^t mijn die ere te willen bij gelegentheit schrijven aende edelen tot Utrecht en recommanderen mijn swaeger (...) soo versoecke dat U. Ed. de penne soo gelieve dit te doen drucken.’³⁵ Drie maanden later vroeg hij of Huygens ook zijn schoonzoon Gijsbert van Hardenbroek verder kon helpen, waarop Huygens besloot het verzoek toe te voegen bij een brief aan Amalia van Solms, de echtgenote van de stadhouder. Als tegenprestatie voor de vele verzoeken probeerde Renswoude voor de secretaris van de prins zowel enkele Engelse raspaarden als enkele sloepen te regelen.³⁶ Renswoude getrooste zich redelijk wat moeite om dit te regelen. Het was lastig om de juiste paarden te vinden en paspoorten te regelen voor het vervoer naar Holland. Hiervoor moest Renswoude met de stalmeester van Karel praten, die hij het geschiktst achtte om hem in te lichten over paarden.³⁷ Tot overmaat van ramp werden de passen voor de paarden ook nog eens in eerste instantie geweigerd, waardoor Renswoude zich gedwongen zag om iemand van het Parlement daarover aan te spreken. Uiteindelijk slaagde Renswoude zo in de paspoorten te regelen. Ook schreef Renswoude aan luitenant-admiraal Maarten Harpertsz Tromp een verzoek het transport van de paarden te laten konvoieren, aangezien veel schepen uit de Republiek door de Engelsen in beslag werden genomen.³⁸

Naast het verlenen van deze gunst probeerde Renswoude de stadhouder via zijn secretaris op de hoogte te houden van de laatste nieuwtjes uit Engeland. Een deel van deze informatie schreef Renswoude in een cijferschrift om te voorkomen dat on-

33 Renswoude aan Constantijn Huygens, 7 juli 1644. De originele stukken worden bewaard in het Koninklijk Huisarchief, in het archief van Constantijn Huygens, inv.nr. G1-08.4.

34 S. Groenveld, *Verlopend getij. De Nederlandse Republiek en de Engelse Burgeroorlog 1640-1646* (Dieren, 1984) 116-118.

35 Renswoude aan Huygens, 7 april 1644.

36 Renswoude aan Huygens, 25 november 1644 en 6 januari 1645.

37 Renswoude aan Huygens, 2 december 1644.

38 Renswoude aan Huygens, 10 maart 1645. Het is onduidelijk of Tromp ook daadwerkelijk gehoor gaf aan dit verzoek.

bevoegden mee konden lezen. Huygens schreef later de betekenis van de cijferreeksen in de marge, waardoor het ook zonder decodeersleutel mogelijk is te de betekenis te achterhalen. Zo maakt hij in een brief van 14 april 1645 in nogal cryptische bewoordingen – hij spreekt onder meer van ‘catten’ en ‘vogeltijen’ – de balans op van de missie. Volgens Renswoude was het gezantschap op voorhand al kansloos, omdat ‘(...) met dien verrekijker men sou hebben gesien selfs in de harten, en daer sou men *hypocrisie* gevonden hebben, en daer was *den oorlogh met uijt* geweest, en men *socht geen vrede*, maer *republiq.*’³⁹ Zulke opmerkingen zijn in de zeer zakelijke verballen aan de Staten-Generaal niet terug te vinden. Wat uiteindelijk aan informatie werd doorgespeeld aan Frederik Hendrik werd zorgvuldig gewogen; zowel Renswoude als Huygens wilden immers voorkomen dat de stadhouder onnodig geagiteerd raakte. In een van zijn laatste brieven uit Engeland schreef Renswoude na een opsomming van tegenslagen voor de Engelse koning dat hij aan Frederik Hendrik zelf niks te melden had, omdat het voor de prins van Oranje ‘pynelyck’ zou zijn.⁴⁰ Door de terugkeer van Renswoude in Den Haag zijn er verder weinig brieven van hem aan Huygens te vinden. De twee mannen bleven elkaar echter in Den Haag tegenkomen.

Tijdens het Eerste Stadhoudersloos Tijdperk (1650-1672) kon Renswoude ook goed samenwerken met raadpensionaris De Witt. Hoewel zij het fundamenteel oneens waren over de positie van het huis Oranje-Nassau, respecteerde de raadpensionaris Renswoude en bedankte hij de oude edelman voor zijn diensten bij diens afscheid: ‘D’advertentie, my door UwEd. ts missive van den 12 en deser loopende maendt toegebracht, van dat deselve, considererende syne hooge jaeren sich ten verschreven daege hadde ontdaen van de radicale qualiteyten ende de hooge bedieninge, die UwEd. vele jaeren herwaerts met approbatie, ten besten van ons lieve vaederlandt heeft becleedt.’⁴¹ Verder lijkt Renswoude de raadpensionaris niet te hebben tegengewerkt om zo de belangen van zijn familie te beschermen. Zonder stadhouder moesten de Van Reedes andere bondgenoten zoeken om hun positie te behouden. In de jaren vijftig was dat noodgedwongen Johan de Witt. Het was De Witt die Renswoude hielp bij de benoeming van diens zoon Hendrik tot ambassadeur in Spanje.⁴² Met hetzelfde gemak liet Renswoude De Witt vallen in 1666, toen hij zich weer achter de prins schaarde. Van de kant van onze Stichtse edelman getuigen deze acties van politiek pragmatisme, want op een andere manier lijkt de verstandhouding tussen de twee politieke zwaargewichten niet te verklaren. De houding van Renswoude laat

³⁹ Renswoude aan Huygens, 14 april 1645.

⁴⁰ Renswoude aan Huygens, 13 maart 1645.

⁴¹ R. Fruin, G.W. Kernkamp en N. Japikse, ed., *Brieven van Johan de Witt* (4 dln.; Amsterdam, 1906-1913), IV, 242.

⁴² Perlot, *De Staten van Utrecht*, 39. Over deze benoeming bestaat nog een correspondentie tussen Renswoude en Sir Edward Nicholas, Secretary of State onder Karel I en Karel II. Deze wordt bewaard in de British Library, maar zijn mij niet onder ogen gekomen.

ook zien dat het lastig is individuen binnen politiek-ideologische kaders te plaatsen.⁴³ De flexibiliteit van Renswoude zorgde er in ieder geval voor dat zijn positie als voorzitter van de Staten van Utrecht nooit in gevaar kwam en dat de beide heren slechts een enkele keer lijnrecht tegenover elkaar kwamen te staan in de Staten-Generaal.

De samenwerking met Willem III legde Renswoude geen windeieren. Vanaf het begin van de Tweede Engelse Oorlog liet de prins zowel Renswoude als Amerongen met enige regelmaat bij zich komen om zich te verzekeren van hun steun. Het was daarnaast tekenend dat een kleinzoon van Renswoude page was van Willem III.⁴⁴ Op instigatie van de inmiddels tot stadhouder benoemde prins keerde Renswoude in 1674 terug in de politiek. Volgens Panhuysen behoorde Renswoude al in 1672 tot een select gezelschap rond Willem III, dat belast werd met verschillende geheime opdrachten.⁴⁵ Hoewel Panhuysen niet verwijst naar een primaire bron of literatuur waarop hij deze stelling baseert, is deze aanname niet onaannemelijk gezien de rol die Renswoude in de Stichtse politiek speelde in de jaren die volgden op het Rampjaar. Sterker nog, het is duidelijk dat de stadhouder Renswoude op meerdere manieren begunstigde, onder meer door de heerlijkheid Renswoude te verheffen tot een hoge heerlijkheid, tot grote vreugde van Renswoude:

49

Mijn wort van Utrecht gescreven, hoe dat sonder mijn voorweten off toedoen, d' Ed: Mo: Heren Staten van Utrecht de Heerlijckheid van Renswoude hebben gelieve te erigeren in ene hoge vrije Heerlijckheid, en dat op 't fundament van enige diensten aen die provintie bij mij gedaen, dogh sonder twijffel herkomende uijt die expressie die U Hooch^t tot mijner (dogh onverdiende) eere int herstellen van die regeringe der provintie van Utrecht doen heeft geliefte te expresseren en daerom mijn als president van de Staten aldaer aen te stellen, waer over ick altijd aen U Hooch^t verobligeert sal blijven.⁴⁶

Deze gunst kwam voort uit de door Renswoude geopperde schenking van enkele buitenverblijven aan Willem III door de Staten van Utrecht.⁴⁷ Deze verheffing tot een hoge heerlijkheid bood Renswoude geen direct politiek voordeel, maar zorgde er voor dat hij verder steeg in aanzien, wat weer uitstraalde op de rest van de familie.

Nu hij toegang had tot de stadhouder, schroomde Renswoude niet om bij vacante posities eigen familieleden naar voren te schuiven. De brieven aan de stadhouder staan vol met verschillende aanbevelingen voor de meest uiteenlopende posities. In ruil hiervoor hield hij de prins op de hoogte van de belangrijkste zaken in het Sticht.

⁴³ Groenveld, *Evidente factiën in den staet. Sociaal-politieke verhoudingen in de 17e-eeuwse Republiek der Verenigde Nederlanden* (Hilversum, 1990) 76.

⁴⁴ Perlot, *De Staten van Utrecht*, 76-77.

⁴⁵ Panhuysen, *Rampjaar 1672*, 332.

⁴⁶ Koninklijk Huisarchief (KHa), Archief Koning-Stadhouder Willem III (AS-KWIII), inv.nr. A16-Xic 1420, Renswoude aan Willem III, 25 okt. 1674.

⁴⁷ O. Mörke, 'William III's stadholderly court in the Dutch Republic', in: E. Mijers en D. Onnekink, ed., *Redefining William III. The impact of the King-Stadholder in international context* (Aldershot, 2007) 234.

Ontvangst van Prins Willem III in 1674 in de Statenkamer van Utrecht ter gelegenheid van zijn aanstelling tot erfstadhouder (paneel, anonieme Noord-Nederlandse schilder, 1674; coll. Centraal Museum Utrecht)

Informatie die hij zoals hij schrijft, kreeg van zijn (helaas) verder onbekende ‘confidente vrienden’.⁴⁸ Daarnaast functioneerde Renswoude als bemiddelaar tussen de Staten van Utrecht, zoals in augustus 1674. In die maand verzochten de Staten hem om met Willem III te praten over de rol van de Statenvergadering in het vergeven van ambten, waarin zij meer vrijheid hoopten te krijgen. Nog in hetzelfde jaar kwam deze kwestie naar boven toen de Staten van Utrecht zonder toestemming van de prins een stadssecretaris hadden aangesteld in Breukelen. Renswoude moest de heren Staten er vervolgens op wijzen dat zij handelden tegen het nieuwe regeringsreglement. De Staten van Utrecht konden daardoor niet veel anders dan de benoeming terugdraaien. Renswoude was een verlengstuk van Willem III geworden, een rol die hem op

⁴⁸ KHa, AS-KWIII, inv.nr. A16-Xic 1420, Renswoude aan Willem III, 4 juni 1675.

het lijf geschreven was. Het is ook veelzeggend dat de stadhouder onder meer Renswoude uitkoos om in 1676 namens Utrecht aan de onderhandelingstafel met Frankrijk te gaan zitten.⁴⁹ Waar hij in 1644-1645 nog Huygens nodig had om contact te blijven houden met het thuisfront en Frederik Hendrik, daar wist Renswoude zich in de daaropvolgende jaren staande te houden door zich eerst met De Witt en vervolgens met Willem III te verbinden. Zijn positie in het Sticht was weliswaar redelijk sterk na het overlijden van zijn broer, maar hij nam zonder de steun van een stadhouder niet het risico om de raadpensionaris tegen zich in het harnas te jagen. Een houding die Willem III hem klaarblijkelijk nooit kwalijk heeft genomen. Willem III had de Stichtse contacten te hard nodig om Renswoude van zich te vervreemden.

Renswoude en de kerngroep van de Staten-Generaal

‘If businesse were so to be dispatched, no doubt great difficulty would arise in all particular actions.’⁵⁰ Aldus de Engelsman Fynes Moryson, die in 1590 enige tijd studeerde in de Republiek. De Engelse reiziger, die in de jaren negentig van de zestiende eeuw een rondreis maakte op het Europese vasteland, doelde met zijn uitspraak op de voor hem onbegrijpelijke politieke praktijk in de Republiek. Volgens Moryson kon dit systeem onmogelijk goed werken door de praktijk van ruggespraak en door het decentrale, collegiale bestuur. Het valt ook niet te ontkennen dat het besluitvormingsproces vaak heel stroperig werkte. Dat het desondanks wel bleef functioneren, weet de Engelse ambassadeur William Temple aan de bereidwilligheid van de Nederlandse gezagdragers om het algemeen belang boven het eigen belang te stellen.⁵¹ Een mooie verklaring, maar onbevredigend, want wat nu het algemeen belang was, daarover waren de meningen in de Republiek sterk verdeeld.

In theorie kon een grote groep van regenten invloed uitoefenen op het besluitvormingsproces in de Staten-Generaal. De praktijk was echter totaal anders. De gewesten mochten zoveel afgevaardigden sturen als zij maar wilden, maar veel regenten, zeker die uit de noordelijke gewesten, waren niet bepaald happig om naar Den Haag af te reizen. Ten tijde van De Witt lag het totaal aantal gedeputeerden tussen de veertig en vijftig personen. Daarvan waren in eerste instantie slechts vijftien tot twintig daadwerkelijk aanwezig. Later werden dit er ongeveer 25 à dertig.⁵² Dit aantal kon met name in het voorjaar dalen tot ongeveer vier of vijf aanwezige gedeputeerden,

51

⁴⁹ Wilders, *Patronage in de provincie*, 63.

⁵⁰ Geciteerd uit: J. Pollmann, ‘Eendracht maakt macht. Stedelijke cultuuirdealen en politieke werkelijkheid in de Republiek’, in: D. Bos, M.A. Ebben en H. te Velde, ed., *Harmonie in Holland. Het poldermodel van 1500 tot nu* (Amsterdam, 2011) 136.

⁵¹ Pollmann, ‘Eendracht maakt macht’, 136.

⁵² S. Groenveld, ‘De institutionele en politieke context’, in: J.Th. de Smidt e.a., ed., *Van tresorier tot thesaurier-generaal. Zes eeuwen financieel beleid in handen van een hoge Nederlandse ambtsdrager* (Hilversum, 1996) 57.

omdat dan de gewestelijke landdagen bijeen kwamen.⁵³ Zodoende ontstond er een kerngroep die vorm gaf aan het grootste deel van het beleid van Hare Hoog Mogende Heren. Voor Utrecht waren dat in de jaren 1634-1682 Renswoude, Van der Hoolck tot zijn dood in 1680 en vanaf 1652 ook Amerongen.⁵⁴ Zij waren de belangrijkste afgevaardigden van de Staten van Utrecht en vormden de kern daarvan. De Bruin stelt dan ook terecht dat wat dat betreft de scheidslijn tussen beide colleges nogal vaag was.⁵⁵

Om het groeiende aantal staatszaken met een kleine groep te kunnen behandelen werd eerst gekozen om de griffie te vergroten.⁵⁶ Dit bleek echter niet afdoende, waardoor de Staten-Generaal gedwongen waren hun werkwijze te veranderen. In navolging van de Staten van Holland kozen Hare Hoog Mogende Heren ervoor steeds meer generaliteitszaken in commissies te behandelen. Deze bestonden aanvankelijk uit maximaal drie personen, maar in de tweede helft van de zeventiende eeuw uit acht.⁵⁷ Aan het begin van de zeventiende eeuw waren de commissies slechts *ad-hoc* en mochten zij niet meer dan adviseren, na 1650 werd steeds meer gebruikgemaakt van commissies die niet continue in vergadering waren maar wel geregeld terugkeerden op het politieke podium. Hoewel zij dan vaak in een andere samenstelling terugkeerden, kregen zij toch een redelijk duurzaam karakter. Niet toevallig gold dit met name voor commissies voor Engelse zaken en die voor Franse zaken.⁵⁸ Ook ontstond in tijden van oorlog de behoefte om bepaalde staatszaken aan de ogen van onbevoegden te onttrekken, reden waarom ervoor werd gekozen om de beraadslagingen geheim te houden. De kerngroep bezette het grootste deel van de besognes, vaak hadden zij zitting in meerdere commissies tegelijkertijd. De uit Gelderland afkomstige Rudolph van Ommeren had in 1667 bijvoorbeeld zitting in de commissies voor zowel de Engelse zaken als die voor de Franse en Spaanse. Als afgevaardigde van een voormalig herzogdom was Van Ommeren degene die als voorzitter de beraadslagingen mocht begeleiden, wat er in theorie op neerkwam dat hij de agenda opstelde. Tijdens de periode van de Ware Vrijheid was het De Witt die informeel als voorzitter optrad. Voor het besluitvormingsproces had deze gang van zaken twee voordelen: ten eerste kregen de kernleden een breed inzicht in de staatszaken van de Staten-Generaal en ten tweede

53 A.Th. van Deursen, 'Staatsinstellingen in de Noordelijke Nederlanden 1579-1780', in: D.P. Blok e.a., ed., *Algemene geschiedenis der Nederlanden* (15 dln.; 's-Gravenhage, 1977-1983), V, 352.

54 Uit de presentielijsten in de resolutieboeken van de Staten-Generaal in de jaren 1634-1682 blijkt dat Renswoude slechts een enkele keer meer dan twee vergaderingen oversloeg.

55 De Bruin, *Geheimhouding en verraad*, 182.

56 Groenveld, 'De institutionele context', 58; T.H.F. van Riemsdijk, *De griffie van Hare Hoog Mogenden* ('s-Gravenhage, 1885) 19-22.

57 Groenveld, 'De institutionele context', 64-65. Voor het commissiewezen in de Staten van Holland, zie: J.W. Koopmans, *De Staten van Holland en de Opstand. De ontwikkeling van hun functies en organisatie in de periode 1544-1588* (Groningen, 1990) 91-94, 199-201.

58 De Bruin, *Geheimhouding en verraad*, 251; Van Deursen, 'Staatsinstellingen', 353-354; J.H. Grever, 'Committees and deputations in the Assemblies of the Dutch Republic 1660-1668', *Parliaments, Estates and representation*, I (1981) 17.

konden de meest ervaren leden van de Staten-Generaal door hun ervaring bijdragen aan een sneller en efficiënter besluitvormingsproces. Voor de verdeling van taken binnen de Staten-Generaal waren aanwezigheid en ervaring van essentieel belang.⁵⁹

De besognes waren in zekere zin een weerspiegeling van de machtsverhoudingen binnen de Generaliteit; twee van de acht commissieleden kwamen namelijk uit Holland, één uit elk ander gewest. Het Hollands overwicht in de Staten-Generaal kwam zodoende ook tot uiting in de bezetting van de commissies. De aanwezigheid van De Witt gaf de afvaardiging nog eens extra gewicht mee. Daarnaast werd er gestemd per hoofd en kon De Witt vaak redelijk gemakkelijk een meerderheid creëren om zijn eigen visie ten uitvoer brengen. Dit blijkt wel uit de verbalen van de geheime commissie 'tot de secrete saecke vande Zee' in 1665 en 1666.⁶⁰ Binnen deze commissie voltrok zich een machtsconcentratie rond de raadpensionaris, waarbij De Witt in 1666 als enige gevolmachtigde gedeputeerde naar de vloot werd gezonden, waarmee de facto het gehele maritieme beleid in handen van één man werd gelegd. Deze situatie was enigszins uit nood geboren, omdat de andere gedeputeerden, Boreel en Van der Hoolck, door hun gewesten werden teruggeroepen. In 1667 vatte de raadpensionaris het plan op de Engelse vloot bij Chatham een zware klap toe te dienen. Terwijl de rest van de commissie onwetend de vloot voorbereidde voor de nieuwe campagne ter zee, instrueerde De Witt in het geheim zijn broer Cornelis en admiraal Michiel de Ruyter. Omdat de raadpensionaris te veel gevaar zou lopen, werd Cornelis gekozen tot gevolmachtigd gedeputeerde op de vloot, ongetwijfeld op instigatie van zijn jongere broer.⁶¹ Hieruit blijkt de flexibiliteit van het commissiewezen en de kracht van achterkamertjespolitiek, wat in tijden van oorlog een vlot lopend proces van besluitvorming garandeerde, al kon het voorkomen dat de gevaren koers niet breed gedragen werd. Door de hoge nood werd er echter gebroken met de geschreven en ongeschreven regels van het politieke spel.

Hoewel het aantal commissies groot was – rond 1625 waren het er al 250 en omstreeks 1650 maar liefst 350 per jaar⁶² – is ons slechts een relatief klein aantal verballen overgeleverd. De naam van Renswoude komt enkel voor in de commissie voor Engelse zaken en een enkele maal in die van de geheime commissie voor maritieme zaken. Deze commissie had de taak om de vrede met Engeland te bevorderen. Via de Engelse ambassadeur in de Republiek George Downing had Renswoude de Engelse koning zijn diensten aangeboden. In ruil voor de vrijlating van een neef zou de edelman zijn invloed aanwenden in de Staten-Generaal om beide landen dichter tot el-

59 I. Nijenhuis, "'Uyppen buyck van 't landt.'" Holland en de Staten-Generaal', in: idem, J. Roelevink en R. Sluijter, ed., *De leeuw met de zeven pijlen. Het gewest in het landelijk bestuur* ('s-Gravenhage, 2010) 54.

60 Zie hiervoor: NA, SG, inv.nrs. 9230, 9237, 9240-9242 en 9248-9249, verballen commissie en deputaties maritieme zaken 1665-1666.

61 P.G. Rogers, *The Dutch in the Medway* (Londen, 1970) 65-66; J.K. Oudendijk, *Johan de Witt en de zee-macht* (Amsterdam, 1944) 181-182.

62 Groenveld, 'De institutionele context', 58.

kaar te brengen, zoals blijkt uit een brief van Downing aan de graaf van Arlington, gedateerd 25 juni 1665:

that his Majestie doeing hereof would give him credit here in the Estates General, which credit he would employ for his Majesties service, and truly of late he hath expressed a great forwardness and zeale for the indeavouring of the removing of the present difference with his country (...).⁶³

54

Vermoedelijk trad Renswoude vaker in overleg met de Engelse ambassadeur, want Downing en Rommelse rekenen de eerste genoemde tot de 'vrienden' van de ambassadeur.⁶⁴ Ook de Staten van Utrecht hadden Renswoude en Van der Hoolck de opdracht meegegeven de oorlog met Engeland zo snel mogelijk te beëindigen.⁶⁵ Door zijn jarenlange aanwezigheid in Den Haag was de Renswoude tot de vaste kern van de Staten-Generaal gaan behoren en kon zich tussen de twee genoemde commissies bewegen. Dit blijkt uit het feit dat Renswoude op 22 april 1666 bij de beraadslagingen van de geheime maritieme commissie aanwezig was: 'D'heer Van Renswoude heeft ter vergaderinge gecommuniceert seeckere secrete advisen bij hem becomen van't geen tot naedeel vanden Coning van Groot Bretagne, en van eenige van sijne Rijcken en Domien bij divertie soude connen worden ondernomen'.⁶⁶ Renswoude had daarmee een rol van betekenis in de twee belangrijkste commissies gedurende de Tweede Engelse Oorlog.

Wat kunnen we uit dit alles opmaken? Allereerst dat de kerngroep het commissie-wezen dusdanig beheerste dat een man als Renswoude zelfs kon participeren in een secreet besogne waar hij geen zitting in had. Daarnaast beschikte de edelman blijkbaar over bronnen die De Witt niet tot zijn beschikking had, waardoor hij zich onmisbaar maakte in het besluitvormingsproces. Welke bronnen dit waren laat zich raden, maar het is duidelijk dat Renswoude inmiddels een (correspondentie)netwerk had opgebouwd dat de grenzen van de Republiek oversteeg. Het is daarnaast opvallend dat Renswoude informatie doorspeelde die schadelijk was voor de Engelse koning, terwijl hij aan dezelfde koning een jaar eerder zijn diensten had aangeboden. Zijn motieven zijn niet te achterhalen, maar het geeft wederom aan dat Renswoude geen eenduidige koers voer. De Engelse koning zat dan ook ver weg en kon op dat moment weinig voor Renswoude betekenen, terwijl dat een jaar eerder wel het geval was. Het Binnenhof had door de vele jaren die hij daar vertoefde weinig geheimen meer. Redelijk onafhankelijk kon hij zich bewegen tussen het beperkte aantal invloedrijke regenten dat regelmatig op het Binnenhof verbleef. Hoewel in theorie een groot aantal

⁶³ Geciteerd uit: H.T. Colenbrander, ed., *Bescheiden uit vreemde archieven omtrent de groote Nederlandse Zeeoorlogen 1652-1676* (2 dln.; 's-Gravenhage, 1919), I, 228.

⁶⁴ R. Downing en G. Rommelse, *A fearful gentleman. George Downing in The Hague 1658-1672* (Hilversum, 2011) 133.

⁶⁵ Perlot, *De Staten van Utrecht*, 57.

⁶⁶ NA, SG, inv.nr. 9248, eerste verbaal commissie voor maritieme zaken 1666, 22 april 1666.

regenten invloed kon uitoefenen in de Staten-Generaal, was het slechts een kleine groep mensen die het beleid vorm gaf en uitvoerde. Renswoude was door zijn ervaring, positie in het gewest en uitgebreide netwerk tot die selecte groep gaan behoren. In de loop der jaren had hij zich als afgevaardigde naar de Staten-Generaal onmisbaar gemaakt voor zijn gewest en zijn persoonlijk gewicht drukte in dit orgaan relatief zwaar, gezien het kleine aantal mensen dat op het Binnenhof verbleef. Deze concentratie van macht zorgde er dus voor dat de positie van de Utrechtse edelman niet in gevaar kwam.

Besluit

Na de dood van zijn vriend dichtte de stokoude Constantijn Huygens over hem:

Van Reede rust hier in, soo Edel van Geslacht
 Als om lang trouwen dienst den Lande in hooger acht:
 Die stock-oud, kloeck en jongh tot naer bij aen sijn' dood was,
 Geen Grootevaer gelijk doen hij 't al Overgroot was:
 Noch moeyelijck, noch traegh, noch schielijck van beraed,
 In klein en groot belangh eenpaerigh van gelaet:
 Hoe de Fortune woelde, en of 't soet weer moght wesen,
 Of Storm en inden Wind, altoos gelijk van wesen:
 Dit's meer, na soo veel wel beleefde dagen, Een,
 Een leste was 't die all' de vorighe overscheen.
 Indien ick wenschen magh; God gaev' datw' in ons' dagen
 Veel oude lien soo jong en soo kloeck sterven saghen.⁶⁷

55

Dat Renswoude in de Staten-Generaal kon functioneren zonder van zijn machtsbasis ontcort te raken, lag allereerst aan het gegeven dat hij 'soo Edel van Geslacht' was. Als telg en vanaf 1648 hoofd van de meest invloedrijke adellijke familie in het Sticht had Renswoude een solide positie in de Staten van Utrecht, ook al kon de stedelijke factie zo nu en dan gebruik maken van zijn afwezigheid. De machtsverhoudingen in de Staten van Utrecht waren echter zodanig dat de deze factie nooit voor een lange periode aan de touwtjes trok. Dat Renswoudes positie ook zonder de steun van de stadhouder niet in gevaar kwam, dankte hij aan zijn vermogen om met de wind mee te draaien, want hoe de 'Fortune woelde', Renswoude zorgde ervoor dat zijn belang en dat van de familie verdedigd werd. Zeker halverwege de jaren veertig had hij in dat opzicht veel aan Huygens. Vervolgens werkte hij op het oog redelijk harmonieus met raadpensionaris De Witt samen, de enige die de Utrechtse facties nog dusdanig kon beïnvloeden dat de positie van de edelman in gevaar kon komen. Na de dood van de gebroeders De Witt betaalde de steun aan Willem III zich uit; door de creatie van een

⁶⁷ www.let.leidenuniv.nl/Dutch/Huygens/HUYG82.html (geraadpleegd 3 sept. 2014).

supernumerair zetel door de stadhouder was zijn machtspositie in het gewest verzekerd. In het begin van zijn carrière had hij Huygens nodig om zaken bij de stadhouder gedaan te krijgen, door 'lang trouwen dienst' was het Willem III die zijn invloed via Renswoude in het Sticht kon laten gelden. Dit ondanks dat Renswoude het grootste deel van zijn politieke carrière op het Binnenhof verbleef, waar hij zijn invloed ook in staatszaken kon aanwenden. Door zijn positie binnen de kerngroep van de Staten-Generaal was hij onmisbaar voor het Sticht en kwam zijn positie niet in gevaar.

56 Price karakteriseerde het functioneren van het politieke systeem van de Republiek als volgt: 'The way in which a political system works is only partly described by its formal or constitutional aspects and this is particularly true for the Dutch Republic. Indeed, it is only a slight exaggeration to say that the official Dutch system was literally unworkable, and that what really ran the state was an informal system, or rather systems, which underlay and to some extent subverted the formal constitution.'⁶⁸ De politieke carrière van Renswoude laat zien dat Price hier de spijker op de kop slaat. Het waren inderdaad juist de informele 'systemen' binnen de Republiek die het geheel werkbaar maakten. In het geval van Renswoude was dat in de eerste plaats de Van Reede-clan, zowel in het gewest als in de Staten-Generaal. Onontbeerlijk waren ook zijn contacten met Huygens en de stadhouders Frederik Hendrik en Willem III. Als hoofd van de familie Van Reede had Renswoude een dusdanig solide basis dat hij het zich kon veroorloven niet altijd in het Sticht aanwezig te zijn. Dit was nog niet het geval gedurende zijn verblijf in Engeland, reden waarom hij zich vertwijfeld afvroeg of hij zijn vrienden zou verliezen. Zonder politiek netwerk had Renswoude precies gepast binnen het beeld dat De Bruin heeft geschetst, maar dankzij zijn contacten speelde Renswoude bijna een halve eeuw een prominente politieke rol.

---

⁶⁸ J.L. Price, *Holland and the Dutch Republic in the seventeenth century. The politics of particularism* (Oxford, 1994) 3.

Ferry Gouwens

Johan van Reede van Renswoude

A Utrecht nobleman and his political network in the Dutch Republic
(1634-1682)

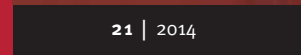
The Utrecht nobleman Johan van Reede van Renswoude played a significant role in the political system, or rather systems, of the Dutch Republic for almost half a century. Since 1634 the States of Utrecht delegated him to the States General in The Hague, and he was president of the States of Utrecht from 1652 till 1671 and from 1674 until just before his death in 1682. When his brother died in 1648, he became the head of the family Van Reede, one of the most influential families in the seventeenth-century province of Utrecht. Despite the fact that he spent most of his time in The Hague, Renswoude was able to influence the decision-making process in the States of Utrecht. This article examines how he was able to do so, and which role his family on one hand, and his political 'friends' on the other, played in this.

Ferry Gouwens MA studied history at Leiden University, completing a research master in Medieval and Early Modern European History at the end of 2013. From 2011 till 2013, he was a member of the editorial board of *Leidschrift. Historisch Tijdschrift*. He is interested in the history of the Dutch Republic in all its aspects.

Bouwelouwensteeg 51, 2312 VS Leiden, the Netherlands – ferry_gouwens@hotmail.com

9 789087 045203